

EU Resurs centar za civilno društvo u Srbiji

Zašto je Srbiji potreban Kodeks odgovornog korišćenja podataka u poljoprivredi

Zašto je Srbiji potreban Kodeks odgovornog korišćenja podataka u poljoprivredi

Kada smo u okviru projekta „Digitalizacija sa poverenjem: ka zaštiti podataka u agraru“ počeli da razgovaramo sa poljoprivrednicima o zaštiti podataka, brzo smo shvatili da njih ne zanima zaštita podataka o ličnosti kao apstraktna pravna tema.

Njihova pitanja su mnogo neposrednija: ko vidi moje podatke, ko njima upravlja, za šta ih koristi, ko od njih ima korist i ko može da ih zloupotrebi?

U četiri fokus grupe održane u Požarevcu i Jagodini poljoprivrednici su govorili da podatke daju u okviru uobičajenih administrativnih i poslovnih procedura, ali da često nemaju jasnu predstavu o tome ko im kasnije pristupa i u koje svrhe ih koristi. Zaštitu podataka najčešće povezuju sa prevarama, curenjem informacija i gubitkom kontrole, a znatno ređe sa konkretnim pravima koja im pripadaju.

Istovremeno, poverenje se i dalje prvenstveno gradi kroz lični kontakt sa savetodavnim službama i ljudima koje poljoprivrednici poznaju, a ne kroz digitalne sisteme same po sebi.

To ne znači da poljoprivrednici odbijaju digitalizaciju. Naprotiv, oni prepoznaju značaj podataka za ostvarivanje podsticaja, unapređenje proizvodnje, upravljanje rizicima i reagovanje u kriznim situacijama. Problem nastaje kada se digitalizacija uvodi kao nova obaveza, a korisnici istovremeno ne dobiju dovoljno jasna objašnjenja, podršku i mogućnost kontrole.

Od administrativnih evidencija do strateškog resursa

Poljoprivredni podaci danas nastaju i razmenjuju se kroz eAgrar, prijave za subvencije, evidencije parcela, GPS mehanizaciju, senzore, dronove, satelitske snimke, aplikacije i platforme za upravljanje gazdinstvom.

Njihova upotreba može doprineti efikasnijoj proizvodnji, boljem korišćenju zemljišta i drugih resursa, kvalitetnijim istraživanjima i pouzdanijim javnim politikama. Međutim, podaci o prinosima, troškovima, zemljištu, načinu proizvodnje, finansijskom položaju ili lokaciji parcela mogu mnogo toga otkriti o ekonomskom položaju jednog gazdinstva i uticati na njegovu pregovaračku poziciju.

Zato pitanje poljoprivrednih podataka ne možemo svesti samo na privatnost. U ovom sektoru istovremeno se obrađuju lični, finansijski, proizvodni, tehnički i geolokacijski podaci. Važno je i ko može da ih objedini, analizira, koristi za razvoj novih usluga i sistema veštačke inteligencije ili pretvori u sopstvenu tržišnu prednost.

Postojeći zakoni uređuju pojedine delove ovog procesa, ali se poljoprivrednik u praksi suočava sa različitim ugovorima, digitalnim sistemima i teško razumljivim uslovima korišćenja. Retko dobija jednostavan odgovor na osnovna pitanja: koji se podaci

prikupljaju, zašto su potrebni, koliko dugo se čuvaju, sa kim se dele i kako može da im pristupi ili ih prenese drugom pružaocu usluge.

Upravo tu vidimo prostor za Kodeks odgovornog korišćenja podataka u poljoprivredi. Njegova uloga bila bi da opšta pravila prevede u jasne sektorske obaveze za državne institucije, pružaoce digitalnih usluga, proizvođače pametne opreme, savetodavne službe, zadruge, istraživačke organizacije i druge aktere koji prikupljaju ili koriste podatke sa poljoprivrednih gazdinstava.

Šta možemo naučiti iz holandskog iskustva

Holandija je krajem 2024. godine obnovila svoj Agrifood Code of Conduct for Data Use¹, dobrovoljni sektorski instrument nastao kroz konsultacije sa različitim akterima poljoprivrednog i prehrambenog lanca i usklađen sa evropskim Data Act-om.

Holandski kodeks uređuje konkretna prava i obaveze: kontrolu nad korišćenjem podataka, transparentnost, ograničenje svrhe, prenosivost, interoperabilnost, poverljivost i bezbednost.

Pružalac digitalnog alata ili pametne opreme treba korisniku jasno da objasni koje podatke sistem generiše, u kom obimu i formatu, zašto se koriste i kako im korisnik može pristupiti. Za korišćenje podataka u dodatne svrhe, izvan izvršenja ugovora ili zakonske obaveze, potrebna je odgovarajuća dozvola korisnika.

Kodeks predviđa i mogućnost da poljoprivrednik dobije podatke povezane sa svojim gazdinstvom u mašinski čitljivom formatu i prenese ih drugom pružaocu usluge. Pod određenim uslovima, to se može odnositi i na pokazatelje, preporuke i druge rezultate nastale obradom podataka.

Organizacije koje pristupe kodeksu upisuju se u javni registar. Poljoprivrednik tako može da proveri da li se dobavljač opreme, digitalna platforma ili druga organizacija javno obavezala da poštuje zajedničke standarde.

Ovaj model ipak ima ograničenja. Pristupanje kodeksu zasniva se na samodeklaraciji, bez potpune prethodne provere usklađenosti svakog potpisnika. Postoji mogućnost podnošenja pritužbe i uklanjanja organizacije iz registra, ali taj postupak ne predstavlja formalni mehanizam rešavanja sporova.

Holandsko iskustvo pokazuje vrednost zajedničkih pravila, javnosti preuzetih obaveza i reputacione odgovornosti, ali ukazuje i na potrebu za pouzdanim mehanizmima provere i zaštite korisnika.

Od pravila do stvarne kontrole nad podacima

¹ <https://www.bo-akkerbouw.nl/gedragcode-datagebruik-agrifood>

Kodeks sam po sebi nije dovoljan ukoliko korisnik nema praktičan način da proveri ko koristi njegove podatke.

U Holandiji tu ulogu ima JoinData², nezavisna zadružna platforma koja poljoprivrednicima omogućava da na jednom mestu vide ko ima pristup njihovim podacima, kojim podacima, u koju svrhu i tokom kog perioda. Zahtev za pristup mogu da prihvate ili odbiju, a prethodno dato ovlašćenje mogu da povuku.

Ukratko kodeks određuje šta je dozvoljeno, a tehnička infrastruktura omogućava da korisnik svoja prava zaista koristi.

Da bi se razvio ovako sveobuhvatan mehanizam potrebno je vreme. Ipak, i samom primenom Zakona o zaštiti podataka o ličnosti poljoprivrednik bi trebalo da može da ima jasan pregled aktivnih pristupa i saglasnosti, informacije o svrsi korišćenja podataka i jednostavan način da ograniči ili povuče pristup kada je to pravno moguće.

Kako bi kodeks mogao da izgleda u Srbiji

eAgrar, subvencije i elektronska komunikacija sa državom predstavljaju prvi i najčešći kontakt mnogih poljoprivrednika sa digitalizacijom. Savetodavne službe istovremeno ostaju ključni posrednici između poljoprivrednika, institucija i novih tehnologija.

Zbog toga bi bilo dobro da kodeks obuhvati i javne i privatne tokove podataka.

Potrebno je jasno urediti koje podatke različiti akteri prikupljaju, po kom osnovu i u koju svrhu; kada se podaci mogu dalje prosleđivati ili objedinjavati; kako se mogu koristiti za istraživanja i razvoj veštačke inteligencije; koliko dugo se čuvaju; kako se obezbeđuju prenosivost, interoperabilnost i bezbednost; kako se prijavljuju incidenti i kome se poljoprivrednik obraća kada smatra da su njegova prava povređena.

Posebno je važno utvrditi šta poljoprivrednik dobija zauzvrat. On ne bi trebalo da bude samo izvor podataka na kojima drugi razvijaju nove usluge, analize i komercijalne proizvode. Potrebno je obezbediti da dobije pristup rezultatima, preporukama i znanju nastalom korišćenjem podataka sa njegovog gazdinstva.

Kodeks treba da nastane kroz zajednički rad

Proces bi trebalo da pokrene Ministarstvo poljoprivrede, ali kodeks ne bi smelo da napiše samo Ministarstvo.

U njegovoj izradi trebalo bi da učestvuju organizacije poljoprivrednika, zadruge, savetodavne službe, Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o

² <https://join-data.nl/en/what-we-do/>

ličnosti, istraživačke i obrazovne ustanove, proizvođači opreme, agrotehnološke kompanije, privredne komore i organizacije civilnog društva.

Prvi rezultat ne mora biti obiman dokument. Korisniji bi bio jasan i primenljiv kodeks, praćen modelima ugovornih odredaba, kratkim i razumljivim obaveštenjima za korisnike, javnim registrom potpisnika i postupkom za podnošenje i razmatranje pritužbi.

Pitanje više nije da li će se poljoprivredni podaci prikupljati i razmenjivati. To se već događa.

Pravi izbor je između sistema u kojem podaci kruže kroz nepovezane baze, nejasne ugovore i teško razumljive uslove korišćenja i sistema u kojem postoje zajednička pravila, kontrola korisnika i prepoznatljiva korist za poljoprivredno gazdinstvo.

Završetkom projekta „Digitalizacija sa poverenjem“ ne završava se potreba za radom na ovoj temi. Naprotiv, nalazi projekta mogu poslužiti kao polazna osnova za okupljanje institucija, poljoprivrednih organizacija, stručnjaka, privrede i civilnog društva zainteresovanih za izradu Kodeksa odgovornog korišćenja podataka u poljoprivredi.

Sledeći korak trebalo bi da bude formiranje otvorene koalicije zainteresovanih partnera koja bi definisala osnovne principe kodeksa, identifikovala sporna pitanja i pripremila predlog procesa konsultacija sa poljoprivrednicima i drugim akterima.

Pozivamo sve koji prepoznaju značaj ove teme da nam se pridruže u narednoj fazi rada.

Tekst je nastao u okviru projekta „Digitalizacija sa poverenjem: ka zaštiti podataka u agraru“, koji sprovodi Re:People – Centar za društvo i tehnologiju, koji je deo programa Just Innovation, a u okviru [EU Resurs centra za civilno društvo u Srbiji](#), koji sprovodi Beogradska otvorena škola sa partnerima uz podršku Evropske unije.